

criminal orientation.

Any form of aggressive behavior is aimed at the adolescent's stubborn defense of his self. Since the basic needs of a child are freedom and self-determination, an educator who deprives a child of freedom of action kills the natural forces of his development.

Due to age characteristics - high emotional susceptibility and sensitivity, low resistance to stress, the absence of formed models of coping with external situational problems and internal experiences, the need for close contacts with peers, the desire for emancipation from adults, the experience of an age crisis, and others - adolescents constitute a risk group and require attention to their experiences. Specialists working with minors should have extensive knowledge of the problem in order to implement preventive measures, know the scientific interpretation of concepts and

their content, be able to talk on a complex topic with both adolescents and their parents.

Conclusion: Socialization of a child is a long and very complex process. On the one hand, any society that, at each stage of its development, develops a certain system of social and moral values, its ideals, norms and rules of behavior, is first of all itself interested in that every child, having accepted and assimilated them, could live in this society. , become its full member. For this, society in one form or another always has a purposeful impact on the individual, carried out through upbringing and education. On the other hand, its formation is greatly influenced by a variety of elemental, spontaneous processes taking place in the surrounding life. Therefore, the total result of such targeted and spontaneous influences is not always predictable and does not always meet the interests of society.

References

1. Zaporozhets A.V. The importance of early childhood for the formation of personality Principle of development in psychology. Collection of articles. L.I. Antsiferova. –Moscow: «Nauka», 1978. –P. 243-248.
2. Zinnurov F.K., Krasnikov V.I., Gaifutdinova A.M. Pedagogical correction of the initial stage of deviant behavior in adolescents Bulletin of the Kazan Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Russia. 2014. No 2 (16) S. –P. 6-13.
3. Zmanovskaya E.V., Rybnikov V.Yu. Deviant behavior of the individual and the group. –S.Peterburg, 2016. –P. 352.

Maqola bolalar va o'spirinlarning deviant xulq-atvori, shuningdek boshlang'ich maktab o'quvchilari va ba'zan hatto maktabgacha yoshdagi tobora dolzarb muammolarga bag'ishlangan.

РЕЗЮМЕ

PEZIOME

Статья посвящена все более актуальной проблеме девиантного поведения детей и подростков, а также детей младшего школьного, а иногда и дошкольного возраста.

SUMMARY

The article is devoted to the increasingly urgent problem of children and adolescents' deviant behavior, as well as of primary school children and, sometimes even preschool age.

QANDLI DIABET KASALLIGINING PSIXOLOGIK JIHATDAN TADQIQ QILIINISHI

U.B.Sadikova – o'qituvchi

Urganch davlat universiteti

Tayanch so'zlar: qandli diabet, kasallikning psixologik jihatlar, insulin, metabolizmi buzilishi, emotsional holat, kechinma.

Ключевые слова: сахарный диабет, психологические аспекты болезни, инсулин, метаболические нарушения, эмоциональное состояние, переживания.

Key words: diabetes mellitus, psychological aspects of the disease, insulin, metabolic disorders, emotional state, experience.

Bugungi kunda Covid pandemiyasidan so'ng yurtimizda qand kasalligi bilan og'rikan bemorlar soni ko'paygan. Shu sababli aholini endokrin kasalliklardan davolash borasida barcha hududlarda kasallikni oldini olish uchun psixologik profilaktik ishlarni amalga oshirish davr talabi hisoblanadi.

Har narsa me'yorida bo'lgani yaxshi, ortiqcha ozodalik esa ba'zi kasalliklar kelib chiqishiga sababchi bo'lishi mumkin ekan. Statistika ma'lumotlariga ko'ra, oxirgi paytlarda qandli diabet kasalligining birinchi turi bilan kasallangan bolalarning soni keskin ravishda ko'paydi. Uzoq izlanishlardan keyin olimlar shunday xulosaga keldilar: barchasiga ota-onalarning haddan tashqari tozalikka intilishlari sabab bo'lgan. Tadqiqotlardan ma'lumki, atrof-muhitdagi ba'zi bakteriya va viruslar organizmning chidamliligiga xizmat qiladi. Ya'ni ularga qarshi immunitet yoshlikdan boshlab ishlab chiqariladi. Haddan tashqari ozodalik sababli ulardan xalos bo'lishimiz esa o'z navbatida qandli diabet kasalligining birinchi turiga olib kelishi mumkin[9].

Qandli diabet (lot. *diabetes mellitus*, «saxar kasalligi») — glyukozaning o'zlashtirilishi buzilishi bilan bog'liq bo'lgan va insulin gormonining nisbiy yoki mutlaq yetishmovchiligi yuzaga keladigan endokrin kasalliklar guruhi hisoblanib, buning oqibatida giperglikemiya — qonda qand miqdorining turg'un oshishi kuzatiladi. Kasallik surunkali kechishi, shuningdek uglevod, yog', oqsil, mineral va suvtuz metabolizmi buzilishi bilan xarakterlanadi [12].

Statistik ma'lumotlarga ko'ra, 1980-yilda dunyo bo'ylab 108 million odam diabetga chalingan bo'lsa, 2014-yilga kelib bu raqam 422 millionni ko'rsatgan [6]. 2021-yilda

Xalqaro diabet federatsiyasi ma'lumotiga ko'ra, 537 millionga yetgan [13], 2045 yilga kelib dunyo bo'ylab diabetga chalinish 700 millionga yetishi prognoz qilinmoqda [7].

Dunyoda diabet qayd qilinishi bo'yicha Xitoy birinchi o'rinda turadi, yani diabet bilan kasallanganlar 116 million kishini tashkil qiladi. Xitoydan keyin Hindiston (diabet kasalligi bilan kasallangan 77 million kishi), keyin esa AQSh 31 million kishini tashkil qiladi [8].

Mamlakatimizda ham qandli diabet bilan kasallangan bemorlar soni ortishi kutilmoqda. Mutaxassislarning qayd etishicha, 2018-yil olib borilgan tadqiqotlar va Namanganda o'tkazilgan o'rganishlar natijasida mamlakatimizda qandli diabet bilan kasallangan bemorlar soni (230 ming) kelgusida 4-5-martaga oshgani qayd etilgan. 2021-yil O'zbekistonda qandli diabet bilan kasallanganlar soni 245 mingdan ko'proqni tashkil etib, ulardan 2, 3 mingdan ortig'i – bolalarni tashkil etmoqda [10].

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2022-yil 26-yanvardagi «Endokrinologiya xizmatini takomillashtirish va ko'lamini kengaytirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi [102-sonli qarori](#)da 2022-2024-yillarda Respublika aholisiga endokrinologiya yordami ko'rsatishni rivojlantirish dasturi qabul qilingan bo'lib, unda belgilangan rejalarga ko'ra, respublikaning 40 yoshdan oshgan aholisida yiliga bir marta qandli diabet kasalligiga skrining o'tkazilishi va sohada ko'plab islohotlar o'tkazilishi qayd qilingan. Aynan mutaxassislar Kovid pandemiyasidan so'ng ushbu dardga chalinganlar soni ortgani, umuman diabet kovid asoratlaridan biri ekanligini qayd etishmoqda [11].

Jamiyatda yashovchi jamiki kishilarning o'z salomatligiga e'tibor qaratmasligi natijasida, kamharakatli va stressli jarayonlarning ko'p takrorlanishida qarama - qarshi holat hisoblangan kasallik-klinik ko'rinishlarda namoyon bo'ladigan patologik jarayon bo'lishi bilan birga psixologik nuqtayi nazardan o'qizlik tuyg'usi, to'kin hayotga qayta olmayman degan qo'rquv, har bir kishini sog'lom muhitdan ayiruvchi chegara, hasad, yurakdagi og'riq, insoniy mehrga tashnalikdir [1]. Shu nuqtayi nazardan barcha kasallik, ayniqsa surunkali kechuvchi kasalliklarda ruhiy qo'llab-quvvatlash, bemor shaxsiga mehr berish, kasallikka nisbatan qo'rquvini kamaytirib, davolanishga motivatsiyasini oshirish, kasallik bilan og'rikan bemorning e'tiborini sublimatsiya qilish, kasallikka qarshi kurashda bemor shaxsi va uning atrofida qilari hayotini yaxshilashga xizmat qiladi [2].

Bunday jarayonlarda xorij tadqiqotlarida ko'plab kasalliklarning psixologik jihatdan o'rganilganligini ko'rishimiz mumkin. Bular orasida qandli diabet bilan og'rikan bemorlarni psixologik yondashuvlariga doir bir qancha amalga oshirilgan tadqiqotlar alohida o'rin egallaydi. Jumladan rus olimi E.V.Surkovaning "Qandli diabetning klinik, psixologik va psixopatologik jihatlari" mavzusidagi tadqiqot ishi qandli diabetning klinik xususiyatlari va bemorlarning psixologik xususiyatlari, qandli diabet va depressiya, qandli diabet bilan og'rikan bemorlarga diagnostika va terapevtik yordam ko'rsatish muammolariga qaratilgan. Olim tadqiqot ishida birinchi marta klinik, psixologik va psixopatologik xususiyatlarning o'zaro bog'liqligi qandli diabetning turli klinik toifalarini qamrab olgan bemorlarning keng namunasida o'rganilgan. Shuningdek, ko'p jihatdan glyukemik nazorat darajasini belgilaydigan xususiyatlar to'plami (temperament va xarakterning o'ziga xos xususiyatlari, kasallikdagi nazorat o'chog'i, o'rganishga munosabat) aniqlangan. Tadqiqotda deyarli 20% hollarda qandli diabet ruhiy tushkunlik (siklotimik, distimik va reaktiv) bilan birga kelishi, ular kasallikning asosiy klinik xususiyatlari bilan psixosomatik bog'liqlikni ko'rsatmaydi, uning turi bundan mustasno (siklotimiya 1-toifa qandli diabet bilan og'rikan bemorlarga xosdir) distimiya - 2-toifa qandli diabet bilan og'rikan bemorlar uchun) ekanligi o'rganilgan [4].

K.B.Vovnenko "Boshlang'ich maktab yoshidagi nogiron bolalarning hissiy va shaxsiy sohasining xususiyatlari: 1-toifa diabet hissolida" mavzusidagi tadqiqot ishida 1-toifa qandli diabet bilan og'rikan kichik maktab yoshidagi bolalarda kasallikka bo'lgan munosabat turlarining psixologik xususiyatlari haqida to'xtalib o'tgan. Tadqiqotda ilk marotaba 1-toifa qandli diabet bilan og'rikan boshlang'ich

maktab yoshidagi bolalarning sog'lom tengdoshlari bilan solishtirganda hissiy va shaxsiy sohasining o'ziga xos xususiyatlari yuqori tashvish, tajovuzkorlik, ziddiyat, sotsializatsiya buzilishi, muloqot qilishda qiyinchiliklar, izolyatsiyada namoyon bo'lishi hamda, hissiy va shaxsiy soha o'rganilgan. Natijada izolyatsiya, tashvish, psixologik stressning boshqa ichki belgilarida namoyon bo'lgan ichki muammolarni aniqlangan, tajovuzkorlik, huquqbuzarlik va boshqalar bilan ifodalangan emotsional holatlar tadqiq qilingan [5].

Milliy muhitimizda mamlakatimiz psixologlaridan G'.Shoumarov, E.G'ozziyev, B.Qodirov, V.Karimova, Z.Nishanova, Z.Ibadullayev, Sh.Baratovlar salomatlik psixologiyasi, psixofiziologiya, psixogigena, tibbiy psixologiya, turli sohalarida psixologik xizmat masalalari bo'yicha, shuningdek, M.Karamyan, D.Ilxamova, D.Urazbayevlar turli xil kasalliklarda bemor psixikasini o'rganish holatlarini tadqiq qilganlar. Ammo qandli diabet kasalligi bilan og'rikan bemorlar psixologiyasini o'rganish bo'yicha psixologik tadqiqotlarda izlanishlar amalga oshirilmagan. Mamlakatimizda olib borilayotgan tibbiyot sohasidagi psixologik tadqiqotlarning ahamiyati bemorga psixologik yondashuv bilan davolash samaradorligini va hayot sifatini sezilarli darajada oshirishga xizmat qiladi.

Shifokor va bemor munosabatlarida psixologik xususiyatlarning ahamiyati shundaki shifokor va bemor o'rtasida o'zaro tushunishni o'rnatish uchun eng muhim shartlardan biri bu qo'llab quvvatlash hissidir. Bemor shifokorga ishonch bildirishi bu uning muolajada faol bo'lishiga sababdir [3]. Empatiya bu munosabatda hamkorlini yo'lga qo'yishning kalitidir. Shifokor o'zini bemorning o'rniga qo'ya olishi va bemor ko'zi bilan dunyoga qaray olishi muhimdir. O'z navbatida bemor ham shifokor "farishta" emas, u ham mutaxassis soha vakili ekanini unutmasligi kerak.

Xulosa qilib aytishimiz mumkinki, bugungi kunda organizmda sodir bo'layotgan fiziologik jarayonlarni o'rganishning o'zi yetarli emas, shaxs psixikasini, xarakterini, temperamentini, emotsiyasini, dunyoqarashini aniq tahlil qilish muhimdir. Hayotiy tajriba va munosabatlar ko'p jihatdan nafaqat asab va ruhiy jarayonlarning namoyon bo'lishi va rivojlanishini belgilaydi, shu bilan birga somatik va ichki kasalliklar, salomatlikdagi o'zgarishlarga ham ta'sir ko'rsatadi. Demak, bugungi kunda tibbiy psixologiyaning oldida turgan asosiy vazifalardan biri ham turli kasalliklarda bemor psixikasini o'rganish va ularda kasallik bilan kurashishda ichki psixologik zahiralarni ishga solishiga ko'maklashishdan iboratdir.

Adabiyotlar

1. Дэвид Гарднер, Долорес Шобек. Базисная и клиническая эндокринология. 2010. –С. 694.
2. Исмаилов С.И. Эндокринологиядан маърузалар. –Т.: 2008.
3. Потемкин В.В. Эндокринология. –М.: 1998.
4. Свркова Е.В. Клинические, психологические и психопатологические аспекты сахарного диабета. 2006. –С. 235.
5. Вовненко К. Б. Особенности эмоционально-личностной сферы детей младшего школьного возраста с ограниченными возможностями здоровья: на примере сахарного диабета 1 типа. 2010. –С. 172.
6. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti [JSST], 2020.
7. Xalqaro diabet federatsiyasi [IDF], 2020.
8. IDF Diabetes Atlas, 2019.
9. https://t.me/Homiladorlik_Onalik_Ginekalogiya.
10. <https://kun.uz/uz/news/2021/11/16/ozbekistonda-qandli-diabetga-chalinganlar-soni-malum-qilindi>.
11. <https://kun.uz/uz/news/2022/02/28/oshib-boravotgan-qandli-diabet-uni-davolash-va-profilaktika-qilish-rejalari>.
12. <https://med360.uz/kasalliklar/qandli-diabet/>
13. <https://iz.ru/1249113/mariia-frolova/opasnyi-saxar-pochemu-u-millionov-rossiian-vviavliaiut-diabet>.

РЕЗЮМЕ

Maqolada qandli diabet kasalligining psixologik jihatdan o'rganish dolzarbligi, uni o'rganishdagi tadqiqotlarning ahamiyati, tibbiyot sohasiga psixologik aralashuv, xorijiy mamlakatlarda qandli diabet kasalligidagi bemorlarni psixologik tatbiq etishga doir bir qancha amalga oshirilgan ishlar tahlil qilingan.

РЕЗЮМЕ

В статье анализируется актуальность психологического изучения сахарного диабета, значение исследований по его изучению, психологическое вмешательство в медицине, ряд исследований по психологическому изучению больных сахарным диабетом в зарубежных странах.

SUMMARY

The article analyzes the relevance of the psychological study of diabetes, the importance of research in its study, psychological intervention in medicine, a number of studies on the psychological application of patients with diabetes in foreign countries.